

PROFESOR ALEKSANDER WILKOŃ (1935–2022)

Fot. Wojciech Nowak
(Archiwum ANS w Tarnowie)

16 marca w wieku 87 lat zmarł profesor Aleksander Wilkoń, wybitny językoznawca – polonista i sławista, mający również znaczący dorobek w zakresie literaturoznawstwa oraz twórczości artystycznej – poezji i malarstwa. Pochodził z Małopolski – urodził się 23.03.1935 r. w Bogucicach-Wielicze, gdzie uczęszczał do szkoły podstawowej i gimnazjum, liceum ogólnokształcące ukończył w Łańcucie, dokąd przeniosta się Jego rodzina w 1951 r., studia polonistyczne odbył na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w latach 1953–1957. Ich zwieńczeniem była praca magisterska z zakresu onomastyki pt. *Nazwy miejscowe od nazw wodnych*, opracowana pod kierunkiem Witolda Taszyckiego.

Na Uniwersytecie Jagiellońskim profesor Aleksander Wilkoń pracował lat trzydzieści (1959–1989), tamże uzyskał stopień doktora (1967) na podstawie dysertacji pt. *Nazewnictwo w utworach Stefana Żeromskiego*, opracowanej również pod kierunkiem Witolda Taszyckiego, oraz stopień doktora habilitowanego (1976) na podstawie rozprawy pt. *O języku i stylu „Ogniem i mieczem” Henryka Sienkiewicza*. Tytuł naukowy profesora uzyskał w 1989 r. W tym okresie widać wyraźną ewolucję zainteresowań naukowych i tematyki publikacji profesora Aleksandra Wilkonia – od onomastyki (co było zgodne z głównym nurtem dorobku naukowego Jego pierwszego mistrza Witolda Taszyckiego), przez onomastykę literacką do stylistyki, która przez cały okres Jego twórczości naukowej jest jednym z zasadniczych kręgów tematycznych Jego prac. Dodać także trzeba, że w czasie pracy na Uniwersytecie Jagiellońskim zaznaczyły się także zainteresowania profesora Aleksandra Wilkonia problematyką językoznawstwa stosowanego, co znalazło m.in. wyraz w powołaniu przez Niego pracowni zajmującej się poradnictwem językowym i kulturą języka oraz we współorganizowaniu Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców.

W 1976 r. profesor Aleksander Wilkoń rozpoczął pracę na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, gdzie m.in. był dziekanem Wydziału Filologicznego (1980–1981), dyrektorem Instytutu Języka Polskiego (1986–1989) i kierownikiem Zakładu Współcze-

snego Języka Polskiego (1982–1989). Z dokonań naukowych w odniesieniu do tego okresu należy przykładowo wymienić zainicjowanie serii wydawniczej pt. *Język artystyczny* (1978) z udziałem autorskim i pod redakcją profesora Aleksandra Wilkonia, bardzo ważną publikację książkową pt. *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny* (1987), zawierającą pierwszą syntetyczną próbę socjolingwistycznego opisu stratyfikacji wariantów współczesnej polszczyzny, czy też tom studiów pt. *Język artystyczny* (1999), kontynuujący Jego badania stylistyczno-tekstologiczne. W tym okresie zaznaczyła się wyraźnie charakterystyczna dla niego postawa badawcza dążąca do „przełamywania barier” naukowych teorii, poglądów i konwenansów:

Moim zdaniem socjolingwistyka nie powinna ograniczać przedmiotu badań do mówionych wariantów języka, funkcjonujących w określonych środowiskach, przeważnie miejskich. Idzie nie tylko o zawężenie pola badań, ale o przedziwny stan współczesnej polszczyzny, w której obserwujemy ścieranie się różnych tendencji, wzajemne oddziaływanie różnych odmian. W polu widzenia socjolingwistyki powinny się znaleźć wszystkie realizacje polszczyzny: i te funkcjonujące w wąskim obiegu, i te mające obieg ogólny, pisane i mówione, „normalne” i egzotyczne [*Typologia odmian...*, s. 10].

Ta postawa badawcza nadaje publikacjom profesora Aleksandra Wilkonia walor oryginalności i nowatorstwa metodologicznego. Symbolicznym uhonorowaniem Jego dorobku naukowego i dydaktycznego było nadanie Mu uchwałą Senatu uczelni z dn. 28.09.2010 r. tytułu Profesora Honorowego Uniwersytetu Śląskiego:

szacownemu uczonemu, cenionemu dydaktykowi, mistrzowi kilku pokoleń polonistów, wybitnemu badaczowi współczesnej polszczyzny i historykowi literatury, piewcy języka polskiego, człowiekowi uniwersytetu.

Profesor Aleksander Wilkoń był związany zawodowo z sześcioma uczelniami wyższymi. Oprócz wymienionych wyżej (UJ i UŚI.) był wykładowcą na dwóch uczelniach francuskich: Uniwersytecie w Nancy (1969–1972) i paryskiej Sorbonie (1989–1994), a przez lat czternaście kierował Katedrą Filologii Słowiańskiej na Università degli Studi di Napoli „L’Orientale” we Włoszech (1994–2007), wreszcie w ostatnim okresie (od 2007) był profesorem w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej (obecnie Akademia Nauk Stosowanych) w Tarnowie.

Profesor Aleksander Wilkoń jest autorem bez mała 400 pozycji bibliograficznych, w tym kilkunastu publikacji książkowych. Na przełomie wieków (XX i XXI) ukazała się istotna w Jego dorobku publikacja pt. *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu* (2000), zawierająca swego rodzaju polemikę ze spuścizną lingwistyki XX w.:

Traktuję lingwistykę tekstu jako dziedzinę badań budowaną stopniowo, tworzącą pewną całość, głównie dzięki rzetelnym analizom i umiarkowanym interpretacjom autorów, prezentujących skądinąd odmienne szkoły badawcze. Do tej sprawy będziemy wracać wielokrotnie

przy spornych sprawach lub polemikach z ujęciami ekstremalnymi, których nie brakło naszej dyscyplinie, zwłaszcza po roku 1990 (s. 11).

Uważny czytelnik tej książki dostrzeże szczególne jej ciążenie ku systematyzacji, która jednak ma służyć oczyszczeniu pola badawczego, tj. przede wszystkim do przygotowania gruntu do analiz konkretnych tekstów, ich cech stylistycznych i kompozycyjnych, a nie do wymyślania czysto werbalnych i mentalnych bytów, które stały się niemal podstawą istnienia lingwistyki tekstu i wielu innych dyscyplin językoznawczych oraz literackich w XX wieku (s. 277).

To naukowe *credo* znajduje realizację w kolejnych książkowych publikacjach autorstwa Aleksandra Wilkonia, spośród których należy tu wymienić: *Z dziejów języka i literatury polskiej* (2001), *Dzieje języka artystycznego w Polsce. Język i style literatury barokowej* (2002), *Dzieje języka artystycznego w Polsce. Średniowiecze* (2004), *Dzieje języka artystycznego w Polsce. Renesans* (2004), *Arcydzieła liryki staropolskiej. Część pierwsza: średniowiecze i renesans* (2005). Pozostaje jedynie żałować, że ten cykl analiz i interpretacji nie objął całego ciągu dziejów piśmiennictwa polskiego, ale – z uwzględnieniem wcześniejszych prac profesora Aleksandra Wilkonia – pozwala Go określić mianem językoznawcy wszechstronnego. Potwierdza to wybór Jego pism pt. *Język nam dano jako dar nieba...* (Tarnów 2018), wydany z okazji jubileuszu 60-lecia pracy naukowo-dydaktycznej, w którym znajdujemy następujące działy: *Historia języka polskiego; Stylistyka; Teoria literatury; Tekstologia i genologia; Socjolingwistyka*.

Dobłą konkluzją tego krótkiego biogramu naukowego profesora Aleksandra Wilkonia może być opinia Kazimierza Ożoga, zawarta w tomie zbiorowym pt. *Językoznawstwo, stylistyka, kultura* (Tarnów 2020), zawierającym prace poświęcone autorowi *Dziejów języka artystycznego*:

Profesor Wilkoń to badacz wszechstronny. Jako humanista łączy to, co zostało w filologii podzielone: językoznawstwo i literaturoznawstwo. Wyszedł od badań z onomastyki literackiej, a następnie stał się specjalistą w dziedzinie stylistyki, gramatyki współczesnego języka polskiego, socjolingwistyki, historii języka, tekstologii, historii literatury, krytyki literackiej. Poczynił także istotne spostrzeżenia metodologiczne. U niego nie ma wąskich specjalizacji, nie ma filologii cząstkowej, zajmującej się wybranymi fragmentami języka bądź niewielkimi zagadnieniami związanymi z literaturą. U Wilkonia jest pełnia, jest całość, jest uniwersum językowo-kulturowe. Równie znakomity jest w bardzo precyzyjnych analizach językoznawczych, jak i literackich, najczęściej łączy je ze sobą jak prawdziwy erudyta (K. Ożóg, *Osiągnąć mądrość – Aleksander Wilkoń jako humanista*, s. 24).

Moje pierwsze „czytania” prac profesora Aleksandra Wilkonia sięgają lat 70. XX w., a więc bez mała początków mojej drogi akademickiej. Pracowałem wówczas nad doktoratem, który dotyczył stylizacji gwarowej w tekstach literackich tzw. ludowego nurtu polskiej prozy trzydziestolecia powojennego i – w sposób naturalny – podstawowymi moimi lekturami były m.in. artykuły jego autorstwa poświęcone

tej problematyce: *O stylizacji językowej w literaturze* (1974), *O języku pisarzy nurtu wiejskiego* (1975). Osobiście spotkałem się z nim niespełna dziesięć lat później podczas moich prac w Komitecie Językoznawstwa PAN i wtedy mogliśmy się wymienić swoimi książkami – ja podarowałem mu monografię będącą rozwinięciem doktoratu pt. *Stylizacja gwarowa w polskiej prozie trzydziestolecia powojennego...* (Wrocław 1986), On zaś obdarzył mnie *Typologią odmian językowych współczesnej polszczyzny* (Katowice 1987). I tak zaczęły się nasze stałe kontakty naukowe, które z czasem przerodziły się w zażyłość i przyjaźń. Profesor Aleksander Wilkoń był jednym z recenzentów w moim przewodzie habilitacyjnym, a później profesorskim (oprócz prof. prof. Teresy Skubalanki i Haliny Rybickiej-Nowackiej), mnie zdarzyło się być pierwszym czytelnikiem i recenzentem jego książek, współpracowaliśmy przy organizacji szeregu przedsięwzięć naukowych, na jego zaproszenie odbywałem wykłady na Uniwersytecie w Neapolu. Łączyła nas wspólna tematyka badawcza, wspólny małopolski rodowód i wspólna hierarchia wartości życiowych.

Profesor Aleksander Wilkoń był ode mnie starszy o lat czternaście, była więc między nami różnica pokoleniowa; gdy ja starałem się o stopień doktora habilitowanego, On był już profesorem. Dystans ten został jednak szybko przez niego skrócony, ponieważ Olek w stosunku do ludzi, których uznawał za bliskich, był przyjazny i bezpośredni. Był również rzetelny, spolegliwy i zawsze dotrzymywał słowa – i w sprawach dużych, i w sprawach małych. W ciągu ostatnich lat kilkunastu nasz kontakt był stały, ale coraz rzadziej bezpośredni, a coraz częściej telefoniczny; zawsze jednak, gdy był odnawiany, nić wzajemnego zrozumienia rysowała się wyraźnie. Ostatni raz spotkaliśmy się w styczniu 2019 r. podczas uroczystości jubileuszu Jego 60-lecia pracy naukowo-dydaktycznej, zorganizowanego w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Tarnowie. Spotkałem tam także grono moich zaprzyjaźnionych znajomych, pokoleniowych rówieśników, z południowopolskich uczelni (od Wrocławia po Rzeszów), dla których Olek – tak jak dla mnie – był mentorem, starszym kolegą i przyjacielem. Było to dobre spotkanie, takie, które się długo pamięta i które zostawia trwałe ślad w sercu.

O śmierci profesora Aleksandra Wilkonia dowiedziałem się prawie równocześnie od Jego Żony Teresy i od profesor Aldony Skudrzyk. Wiadomość ta bardzo mnie dotknęła, ponieważ zdałem sobie sprawę z tego, że w tym momencie ktoś ważny dla mnie odszedł. Olek był bowiem dla mnie postacią nierozzerwalnie związaną z ważnymi wydarzeniami w moim życiu. Wydarzenia takie przechodzą we wspomnienia, ale żyją tak długo, jak żyją ludzie z nimi związani, potem odchodzą, a z nimi odchodzi część naszego życia. *Decreta fatis effugere nulli licet.*

Stanisław Dubisz

(Towarzystwo Kultury Języka, Warszawa,

e-mail: stdubisz@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-4784-5399